

Date: 17th May-2026

O‘ZBEK TILIDA RANGINI IFODALOVCHI SIFATLARDA MAZMUNIY SINKRETIZM

Teshaboyeva Gulnoza

Andijon davlat pedagogika instituti

Boshlag‘ich ta‘lim metodikasi kafedrası v.b dotsenti

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘zbek tilidagi rang ifodalovchi so‘zlarning lingvomadaniy va semantik xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda ranglarning milliy tafakkur, madaniyat, urf-odat va ma‘naviyat bilan bog‘liqligi yoritilgan. Shuningdek, turkiy tillarda rang ifodalovchi sifatlarning semantik tizimi hamda ularning konnotativ va sinkretik ma‘nolari qiyosiy jihatdan o‘rganilgan. Oq va qora ranglarning o‘zbek tilidagi ma‘noviy xususiyatlari misolida ranglarning olamning lingvistik manzarasini shakllantirishdagi o‘rni ochib berilgan. Tadqiqot natijasida rang ifodalovchi birliklarning milliy mentalitet va lingvomadaniy qarashlarni ifodalovchi muhim vosita ekanligi aniqlangan.

Kalitso‘zlar: Rang ifodalovchi so‘zlar, lingvomadaniyat, semantika, sinkretizm, konnotativ ma‘no, milliy mentalitet, turkiy tillar, olamning lingvistik manzarasi, rang semantikasi, etnolingvistika.

KIRISH

Lingvistikada rang ifodalovchi so‘zlar millat ma‘naviyati, madaniyati, urf-odati, etnografiyasi hamda etika-estetik qarashlarini aks ettiruvchi muhim vositalardan biri hisoblanadi. Ranglar orqali xalqning milliy tafakkuri, dunyoqarashi va ob‘ektiv olamni idrok etish tajribasi tilda namoyon bo‘ladi. Inson predmet va hodisalarning belgilarini anglash orqali ularga ma‘no yuklaydi hamda shu asosda assotsiativ tafakkur shakllanadi. Shu sababli ranglarning olamning lingvistik manzarasida aks etishi qadimiy va universal hodisa sanaladi. Belgi doimo ma‘lum semantik tizimga ega bo‘lib, u olam haqidagi lingvistik tasvirni ifodalashda muhim o‘rin tutadi. Ye.S. Kubryakovaning ta‘kidlashicha, inson atrofidagi narsa va belgilarni idrok etish orqali ularning ichki va tashqi mohiyatini ochib beradi. Demak, rang ham inson tafakkuri mahsuli sifatida voqelikni anglash vositasidir. Bugungi kunda belgining turli aspektlarini yorituvchi ko‘plab nazariy qarashlar mavjud. Yu.S. Maslov belgiga quyidagicha ta‘rif beradi: “Belgi – bu idrok qilinadigan narsa bo‘lib, idrok qiluvchiga o‘zi va undan tashqaridagi boshqa narsa haqida ma‘lumot beruvchi vositadir”. Shu jihatdan rang ifodalovchi birliklar insonning ob‘ektiv olamga bo‘lgan munosabatini aks ettiradi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi o‘zbek tilidagi rang ifodalovchi sifatlarning lingvomadaniy va semantik xususiyatlarini, ayniqsa oq va qora ranglarning sinkretik ma‘nolarini tahlil qilishdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Date: 17th May-2026

Tadqiqot davomida tavsifiy, semantik va qiyosiy-tarixiy metodlardan foydalanildi. Rang ifodalovchi sifatlarning ma'naviy xususiyatlari turkiy tillar materiallari asosida qiyosiy tahlil qilindi. Shuningdek, lingvomadaniy yondashuv asosida ranglarning milliy mentalitet bilan bog'liqligi o'rganildi. Tahlil jarayonida V.V. Radlov, A.N. Kononov, B.A. Musukov, M.A. Axmatova, D.A. Arslanbekova, V.D. Arakin, A. Gursova, A. Сыдыков va K. Samatova kabi olimlarning ilmiy qarashlariga murojaat qilindi. Tadqiqotda rang ifodalovchi birliklarning semantik sinkretizmi va konnotativ ma'nolari asosiy tahlil ob'ekti sifatida belgilandi.

NATIJALAR

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, rang ifodalovchi sifatlar turkiy tillarda murakkab semantik tizimni tashkil etadi va milliy madaniyat bilan uzviy bog'liq holda namoyon bo'ladi. Ranglar insonning ijtimoiy kelib chiqishi, milliy qadriyatlari, urf-odatlar va ma'naviy hayoti bilan chambarchas aloqador. Turli xalqlarda ranglarning ramziy ma'nolari o'ziga xos tarzda shakllangan. A.N. Kononovning qayd etishicha, xitoy va eron xalqlarida ranglar kosmogonik ma'nolarni ifodalaydi: ko'k va yashil ranglar g'arbni, qizil janubni, oq sharqni, qora shimolni bildiradi. Amerikalik hindularda esa ranglar geografik va mifologik tasavvurlar bilan bog'langan. Qolmiqlarda oq rang sharqni, moviy janubni, qizil g'arbni, sariq esa shimolni anglatadi. Turkologiyada rang ifodalovchi sifatlar semantikasi bo'yicha qator tadqiqotlar amalga oshirilgan. V.V. Radlov turkiy tillarda rang bildiruvchi sifatlarning qo'shma komponentlar asosida shakllanishini ko'rsatgan. A.N. Kononov esa qadimgi turkiy yozma yodgorliklarda ranglar bilan bog'liq geografik nomlarni tahlil qilgan. O'zbek tilida oq va qora ranglar nafaqat predmet belgisini, balki ijobiy va salbiy konnotativ ma'nolarni ham ifodalaydi. Bu esa ranglarning semantik sinkretizmga ega ekanligini ko'rsatadi.

MUHOKAMA

Rang ifodalovchi birliklar millatning etnik va madaniy tafakkurini aks ettiruvchi muhim lingvistik vositadir. Har bir xalq ranglarni o'z tarixiy tajribasi va milliy mentaliteti asosida talqin qiladi. Shu sababli ranglarning semantik maydoni tillararo farqlanadi. O'zbek tilida ranglar olamning lingvistik manzarasini yaratishda markaziy kategoriyalardan biri hisoblanadi. Ranglar orqali xalqning ma'naviyati, diniy qarashlari, urf-odatlar va madaniy qadriyatlari ifodalanadi. Milliy madaniyat bilan bog'liq konsept so'zlar semantik jihatdan murakkab sinkretik butunlikni tashkil etadi. Shuningdek, ranglarning semantik va konnotativ xususiyatlarini o'rganish lingvokulturologiya, etnolingvistika va kognitiv tilshunoslik uchun muhim ilmiy ahamiyatga ega. Ranglarning til tizimidagi o'rni inson tafakkuri va olamni idrok etish mexanizmlarini yoritishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

XULOSA

Rang ifodalovchi so'zlar tilning lingvomadaniy qatlamini tashkil etuvchi muhim birliklardandir. Ular milliy mentalitet, ma'naviyat va madaniyatning tildagi aksini namoyon qiladi. Turkiy tillar, xususan o'zbek tilida ranglar semantik jihatdan keng imkoniyatga ega bo'lib, ijobiy va salbiy konnotativ ma'nolarni ifodalashda faol qo'llanadi.

Date: 17th May-2026

Ranglarning semantik sinkretizmi esa xalqning tarixiy-madaniy tajribasi bilan chambarchas bog'liq holda shakllanadi.

ADABIYOTLAR :

1. Бухарова Г.Х. Башкирский народный эпос «Урал-Батыр»: когнитивно - дискурсивный и концептуальный анализ: дисс.... д. филол. н. Уфа, 2009. С. 207.
2. Арсланбекова Д.А. Прилагательные «кара» «черный» и «акъ» «белый» в благопожеланиях и проклятиях отемишского говора кумыкского языка. <https://lib.herzen.spb.ru>> arslanmekova_11_32_17_20
3. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Беш жилдлик. Бешинчи жилд. - Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедик Далат илмий нашриёти. 2008. 335-345-бетлар.
4. Мусуков Б.А. Обозначение цветовой госимволика в карачево -балкарском языке. 893. – 1914 с.
5. Кононов А.Н. Семантика цветообозначений в тюркских языках./ А.Н. Кононов // Тюркол. Сб. М., 1975. – С. 159-179.
6. Осемантике Кара и Ак в турской географической терминалогии./ А.Н. Кононов // Изд. АН. Тадж ССР. ООИ. – Самарканд. 1954. Вып .5. – С. 83-85.

